

Астрахан Наталія,

Житомирський державний університет імені Івана Франка (Житомир, Україна)

ORCID ID 0000-0002-4087-2466

e-mail: astrkhannatala@gmail.com

АПОКАЛІПСИС ЯК АЛЬТЕРНАТИВА НЕСКІНЧЕННОСТІ СТРАЖДАННЯ: ДО ПИТАННЯ ПРО ВИТОКИ ХУДОЖНЬОЇ КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЇ ІСТОРІЇ ТА МИСТЕЦТВА

У статті завершальна книга Біблії — «Об’явлення Івана Богослова» — розглядається як визначальна для мистецького бачення історії, що формується у просторі європейської культури. З опорою на настанови Н. Фрая аналізуються окремі мотиви «Об’явлення», інтерпретація яких має особливе значення в контексті розвитку європейської літератури, зокрема в плані векторів художньої концептуалізації історії. Відповідно до створюваної в «Об’явленні» картини, символічно узгодженої зі Старим Заповітом і Євангелічною проповіддю, кожна окрема людина і все людство в цілому опиняються перед альтернативою катастрофічного завершення історії або якісного перетворення часу, що може стати результатом духовних зусиль людей, вибору на користь каяття та очищення. Здатність символів «Об’явлення Івана Богослова» наповнюватись актуальними для інтерпретаторів значеннями у кожному нову історичну епоху акцентує проблему осмислення історичних подій, рефлексії щодо перебігу культурогенезу, що розгортаються передусім у просторі мистецького дискурсу. Механізми осмислення індивідуального та загального буття, задіяні в процесі літературно-художньої творчості, характеризуються як похідні від релігійної картини світу, зв’язок із якою мистецтво зберігає на рівні символізації зображуваного. Архетипи колективного несвідомого, що, відповідно до глибинної психології К.Г. Юнга, проглядають крізь символічні конструкції мистецтва, підкреслюють укоріненість процесів смислопородження у релігійних переживаннях, їх міфологічному оформленні/усвідомленні. У цьому контексті особливого значення набуває сам феномен літературно-художньої творчості, що неначе надбудовується над релігійно-міфологічним баченням та осмисленням буття. Апокаліптичний мотив катастрофічного припинення існування фікційного світу, що отримує найвищий розвиток у літературі доби постмодерну, інтерпретується як похідний від симулякризації постмодерністського мистецтва, його розриву із провідними мистецькими традиціями минулого, укоріненними у синкретичних первнях духовної культури.

Ключові слова: картина світу, апокаліптичні мотиви, символ, інтерпретація, архетип, міф, духовна культура.

«Об’явлення Івана Богослова» (Біблія, 2019) протягом століть не втрачає актуальності у свідомості європейців, породжуючи низку інтерпретацій не лише релігійного й філософського, але й мистецького характеру, тим більше, що підстав для візуалізації, образного втілення змісту завершальної біблійної книги достатньо. Власне, сама її жанрова форма — візія, одкровення не у слові, а саме у картині, що розгортається перед внутрішнім поглядом, звертається до духовного бачення людини, — провокує матеріалізацію побаченого в образах, покликаних оприятити богонатхненні смисли. «Об’явлення Івана Богослова», як і Біблія в цілому, відіграє ключову роль у становленні та розвитку європейської «образної традиції»

(Фрай, 2010, с. 19). Тому, як зауважував у своїй книзі «Великий код: Біблія і література» (1982) Н. Фрай, «велика частка питань сучасного літературознавства закорінена в герменевтичних студіях Біблії» (Фрай, 2010, с. 19). Зокрема, вектори художньої концептуалізації історії й дослідження феномену людини у європейському мистецтві й літературі від раннього середньовіччя і до сучасності зберігають щільний зв’язок із останньою біблійною книгою, її літургічною композицією, образним та смисловим рядами.

Сучасне літературознавство у своєму розвитку спирається на біблійну герменевтичну традицію, намагається врахувати її досвід, про що свідчить знакова монографія З. Ла-

новик «Hermeneutica Sacra» (Лановик, 2006). Біблійний вплив на становлення давньої української літератури, історичну поетику літературного твору перебуває в епіцентрі медієвістичних студій П. Білоуса та представників його наукової школи (Білоус, 2015). Апокаліптичні мотиви сучасної української літератури, в межах якої сформувався національний варіант дискурсу катастрофізму (Харлан, 2008), досліджуються у працях О. Бондаревої (Бондарева, 2005), Т. Гундорової (Гундорова, 2006), М. Гуцол (Гуцол, 2015). Художня інтерпретація біблійних текстів у просторі тих чи інших видів мистецтва, на думку українських дослідників, стає передумовою продуктивної взаємодії різних підходів у широкому міждисциплінарному просторі (Братерська-Дронь, 2012).

Метою статті є спроба розглянути смисловий потенціал окремих мотивів «Об'явлення Івана Богослова» у перспективі його художніх тлумачень та їх літературознавчого осмислення у зв'язку з проблемою витоків сучасної художньої концептуалізації історії та літературно-художньої творчості.

Страхітливий характер містичної події Страшного суду, що відкрилася благочестивій уяві Івана Богослова, зумовлює потужний емоційний вплив на слухача або читача, отже, передбачає щільний зв'язок між створюваними у слові образами і переживаннями, котрі мають підвести людину до кардинальних змін у сприйнятті світу й розумінні свого призначення у ньому. Підтвердженням дієвості поєднання образу й запрограмованого ним переживання є численні мистецькі інтерпретації книги, образні ремінісценції з неї, що використовуються авторами у творах різних видів мистецтва задля актуалізації кінця історії як фабульного або сюжетного мотиву в межах предметного світу творів, що мають, здавалось би, нерелігійний характер. Це повертає літературознавчу думку до необхідності осмислення самого феномену літературно-художньої творчості, усвідомлення її ролі у системі духовної культури.

Місце «Об'явлення» у структурі Нового Заповіту та Біблії в цілому вимагає особливої уваги до цієї книги, адже присутнім є співвіднесення її змісту і з Благою звісткою у версії чотирьох євангелістів, і з цілим біблійним контекстом, до якого, як визначають екзегети, цей твір повсякчас апелює своїми мотивами, образами-символами, окремими словами та висловлюваннями. Усталеним є бачення Апокаліпсису як кінця світу, припинення існування катастрофічним моментом, після якого часу вже не буде, тобто обов'язкового фіналу земного буття, завершення історії, започаткованої

гріхопадінням. Очікування кінця світу, сприйняття теперішнього часу як останнього, того, що передує Апокаліпсису, є характерним для релігійної свідомості, невід'ємним від християнського розуміння історії. Неодноразово церквою (в епоху середньовіччя і особливо Ренесансу) називались дати очікуваного кінця світу, обґрунтовувалась його закономірність, відшукувались різноманітні ознаки наближення остаточної катастрофи, що має передувати Страшному суду. Увагою до явних і прихованих смислів Апокаліпсису відзначилась і Реформація, вперше поставивши під сумнів такі реалії існування католицької церкви, як багатство і розкіш, прагнення тримати під контролем політичну владу, поблажливість до гріховності мирян та окремих представників кліру тощо.

Утім, архітектоніка Євангелія залишає місце й для іншої інтерпретації. Адже слідом за зустрічами із Христом, про які розповідають апостоли, котрим пощастило зустріти Його на дорогах і у містах давньої Іудеї, потрібно уявити собі нескінченну кількість інших зустрічей, що їх уможливорює Блага звістка. Якщо людина, живучи будь-де і будь-коли, почне діяти відповідно до проповіді Христа, явленого Його особистістю Божого Слова, її життя розгортається у перспективі подолання смерті подією воскресіння, тобто у перспективі зустрічі з Христом. Євангеліє у такому розумінні сприймається як запрошення приєднатися до християнської спільноти, спрямувати своє життя у річище порятунку від смерті, наближення до Христа. Головний євангелічний заклик, який можна виразити словом «Покайтеся!», окреслює необхідний перший крок на цьому шляху, адже без визнання своєї провини, усвідомлення гріхів й очищення від них через каєття рух до Христа виявляється, на думку євангелістів, неможливим.

Отже, чотири євангелісти, неначе закладаючи фундамент храмової споруди, започатковують нескінченний літопис порятунку, відкритий для усіх людей, що будь-коли жили, живуть і житимуть на землі в межах започаткованої гріхопадінням історії. І сам характер історії має кардинально змінитися, адже подія гріхопадіння виявляється спростованою подією розп'яття, гріх Адама змитий кров'ю Христа, смерть кожної окремої людини і людства в цілому подолані дивом воскресіння. Напевно, це мав на увазі К. Ясперс, коли назвав Христа віссю історії (Ясперс, 1991). У такому контексті картина, змальована в «Об'явленні Івана Богослова», інтерпретується як небажана альтернатива щодо окресленої у Христовій проповіді перспективи якісного перетворення історії. Якщо

максимально спростити смислове наповнення архітекτονіки Нового Заповіту, його можна звести до формули: якщо не покається, то на вас чекає катастрофа тотальної загибелі — наглої (передчасної, неприродної) смерті людства. Невипадково катастрофічні події в «Об'явленні» чекають на тих, хто відмовляється від каяття, сприймаючи різноманітні катаклізми не як справедливий вияв Божого гніву, викликаний власними злочинами і провинами, а як незаслужену несправедливість. Можна припустити, що чотири вершники Апокаліпсису являють собою наслідки різних варіантів сприйняття духовної сутності християнства, лише перший з яких є відповідним цій сутності (увінчаний вершник на білому коні, чиї стріли цілять у невіру), а інші постають як результат нехтування перспективою каяття-порятунку, заглиблення у катастрофу загибелі, на яку перетворюється історія внаслідок нагромадження гріхів та зростання гріховності людства.

У смисловому просторі останньої біблійної книги представлені обидві перспективи, на які може очікувати окрема людина в залежності від здійснюваного нею вибору: позачасовість нескінченного страждання, на які прирікає рух від Бога, ухиляння від каяття, накопичення гріховності, що стає врешті-решт об'єктом Божого гніву; вічність єднання з Богом, дивовижної зустрічі з ним, якими має обернутися подолання гріховності, «добра відповідь на Страшному суді», що відкриває можливість співбуття з Богом у світі, позбавленому темряви, у просторі любові, позначеному образом Нового (небесного) Єрусалиму. У будь-якому випадку час долається, історія припиняється, адже її сутність, відповідно до Біблії, — у спокутуванні первородного гріха й усіх подальших гріхів людства, що стали наслідком гріхопадіння.

В «Об'явленні Івана Богослова» важливим є мотив поєднання початку і кінця, співвідношення з постаттю Христа, адже неодноразово говориться, що Він є альфою і омегою. Зв'язок між початком і кінцем, що акцентує цілісність історії у її біблійному розумінні, — таке визначення Христа проєктує на уявлення про текст, що може бути прочитаний знову і знову, і кожного разу з відкриттям проігнорованих смислів, віднаходженням втрачених можливостей. В ситуації, коли йдеться про Книгу, її завершення повертає нас до початку, нового творення світу, нового відліку історії, нового переживання усіх буттєвих перипетій, тобто можливості в ситуації вибору здійснити його інакше — обрати те, що несе у собі надію на порятунок. При цьому теологічне, філологічне та онтологічно-філософське розуміння герменевтичного

кола виявляються взаємопов'язаними різними аспектами одного процесу буття/розуміння/омовлення. Об'єктивна незворотність історичного процесу, що має початок і кінець, доповнюється міфологічною циклічністю часового повторення так, що між лінійною та циклічною концепціями часу не виникає суперечності. Кінець історії стає новим початком, переломом, якісним перетворенням, що відкриває нові буттєві перспективи.

В окресленому контексті все смислове наповнення Біблії, актуалізоване в «Об'явленні», набуває нового виміру, вимагає додаткового прочитання, перечитування й більш глибокого розуміння з урахуванням завершення біблійного тексту, картини, що відкрилася у Дусі одному з улюблених учнів Христа. Зокрема, і євангельська притча про блудного сина отримує додаткові аспекти значення. Історія цього метабіблійного персонажа з усіма падіннями, втратами, приниженнями — це історія виходу з нескінченності страждання у вічність любові. Вона здійснюється через блукання — повторення помилок, що врешті-решт стає нестерпним для того, хто заблукав (був загубленим), і Того, Хто, спостерігаючи та співпереживаючи, очікує припинення блукання (повернення). Зрозуміло, що каяття-повернення можливе як результат спокутування гріхів-помилки, що повторюються, поки залишаються невизнаними. Якщо накласти притчу про блудного сина — своєрідне осердя євангелічних оповідей — на «Об'явлення Івана Богослова», то можна зрозуміти, що воно вбирає у себе історію окремої людини і всього людства — низку блукань, що постійно супроводжуються катастрофами для тих, хто ніяк не вийде на тверду дорогу, знову і знову повторюючи колишні гріхи. Справді, виправити помилку, уникнути її повторення можна лише через усвідомлення-каяття. Подібно до того, як негаразди, що відбувалися з блудним сином, накопичуючись, поглиблювали його падіння, водночас змінюючи його душу і розвертаючи у бік рятівного батьківського дому, все більш катастрофічний характер нашої історії має примусити нас усіх врешті-решт звернути увагу на неприпустимість речей, що дедалі більше стають для нас нормою всупереч тим моральним орієнтирам, які були визначені у Старому Заповіті й уточнені у Новому. Або людство проаналізує свої помилки й докладе всіх зусиль, аби виправити їх, або воно приречене на загибель.

Щодо останньої біблійної книги помічено, що у всі часи вона прочитується як актуальний текст, що неначе натякає на події сьогодення, вказує на ті або інші країни, конкретних по-

літичних діячів. І це зрозуміло, адже сама Біблія налаштовує своїх читачів бути уважними до руху часу, прислухатися до наростання його катастрофічності, постійно мати на увазі кінець історії, такий же неминучий, як кінець окремого людського життя. І хоча для книги Івана Богослова надзвичайно важливим є момент переходу в іншу якість — переповнення міри гріхів і злочинів, здійснюваних цілими містами і країнами, завершення Божого терпіння і початок Божого суду й гніву, зміна способу буття для тих, хто опинився поряд із Христом (вона насичена різноманітними числівниками, що акцентують означений перехід кількості у якість), увага до окремої особистості, її долі й вибору тут не знімається. Власне, починається Апокаліпсис з репрезентації особистісної свідомості Івана Богослова, для якої в певний конкретно визначений момент його персонального служіння стала можливою подія одкровення, духовного бачення істинного смислу історії як результату діалогу з Богом, що передбачає водночас максимальне розкриття-реалізацію особистісного начала і його зняття у взаємодії з трансцендентальним суб'єктом, відкритим водночас до всіх людей.

У такому контексті значущим є той момент, що Іван Богослов, улюблений учень Христа, хоча й піддавався протягом життя утискам і гонінням, був єдиним з апостолів, хто помер власною смертю. Те, що про кінець часу й історії говорить людина, якій вдалося у часи жорстоких переслідувань перших християн оминати насильницьку смерть, окреслює обрії альтернативи, актуальної для всіх людей і всього людства, — близькість до Бога, неперервний зв'язок і діалог з Ним у Дусі може стати передумовою гармонійного переживання часу, його природного переростання у нову якість, характер якої ми і усвідомити вповні не здатні через інерцію неналежного існування, що не лише супроводжується катастрофічними подіями в індивідуальному та загальнолюдському вимірі, але й обмежує свідомість, заганяє мислення у лабіринт повторення гносеологічних помилок. Власне, такого роду повторення стає предметом рефлексії у художній літературі — герой «Легенди про Великого інквізитора» збирається знову стратити Христа, коли Він з'являється в Іспанії XVI ст., але відмовляється від свого наміру. Ця відмова натякає на можливість іншого варіанту розгортання подій священної історії, у якому не було б зради і страти, а разом з ними катастрофічного нагромадження трагічних подій.

Відповідно до міркувань Н. Фрая, Біблія несе у собі смисловий код, поза яким євро-

пейське мистецтво виявляється нездатним осмислювати і розуміти світ, події, що розгортаються в актуальному просторі історичного буття людей, яким художнє мислення завжди переймається спочатку в колективній, а потім в індивідуальній перспективі. Вона слугує своєрідним морально-етичним камертоном, що сприяє налаштуванню художньо-образного мислення на істину, випробувану в зміні епох, визнану багатьма народами, вибудовану кількома потужними релігійними системами. Постійна апеляція мистецьких і, зокрема, літературно-художніх текстів християнського світу до Біблії — її авторів-пророків, персонажів, подій, образів, висловлювань і навіть окремих слів — дає змогу бачити у мистецтві й літературі своєрідну інтерпретацію-глушення біблійних текстів, тобто співвіднесення біблійного контексту з сучасним, спрямоване водночас на встановлення незмінного (константного) і нового — продуктивного або руйнівного, небезпечного. Мистецтво, яке на початку свого становлення було невід'ємним від релігійного культу, виростало на його основі, повсякчас зберігає зв'язок із власними витокami, черпаючи у першоджерелах енергію для подальшого розвитку.

Це, власне, є атрибутивно-характерним для мистецтва — накопичення нових інтерпретацій оповідей, що для представників певної культурно-релігійної спільноти мають статус сакральних, тобто здатних об'єднати слово, подію і переживання у побудові цілісної картини світу, сповненого божественного смислу: «Людина не живе, як тварина, безпосередньо і голясом на природі, людина живе всередині міфологічного універсуму, створеного з припущень і вірувань, що розвинулися на підставі екзистенційних стосунків» (Фрай, 2010, с. 18). Якщо мистецтво виявляє свою спроможність осмислення сьогодення, оцінки певних тенденцій його розвитку в перспективі минулого і майбутнього як бажаних або небажано-небезпечних, то лише завдяки механізмам смислової оцінки, які були вироблені в межах тієї чи іншої релігійної системи. Так, все мистецтво античності апелювало до міфологічних оповідей, що для представників цієї епохи були живою, істинною реальністю, супроводжувались культовими діями і переживаннями, котрі не втрачали своєї значущості навіть тоді, коли ставилися під сумнів. Літургічна підпорядкованість європейського високого мистецтва доби середньовіччя, якими б не були настанови подальших епох з їх художніми новаціями, ніколи не відкидалася й не забувалася: мистецтво, неначе блудний син, поверталася до екзегези,

навіть через заперечення власної релігійної на-
снаженості незмінно відновлюючи традиції бі-
блійної герменевтики.

Розмірковуючи про архетипи, що виявля-
ються спільними для представників різних
культурних світів, проступають на перетині
різноманітних міфологічно-релігійних систем,
К.Г. Юнг відшукував той смисловий фундамент,
на якому сформувалося людство як біологіч-
ний вид і водночас колективний творець куль-
тури. Його уявлення про архетипи як основний
зміст колективного несвідомого, що генетично
передається від одного покоління до іншого,
намічає можливість виходу за межі антиномії
природного і культурного, осмислення тво-
рення культури в якості основної мети люд-
ства саме як біологічного виду. В контексті ідей
Юнга есхатологічні міфи сприймаються як такі,
що ставлять під сумнів індивідуальне й колек-
тивне (в межах певної спільноти) віднайдення
самості, позначають торжество тіні, що з нею
пов'язані руйнівні тенденції розвитку окре-
мої особистості або людської спільноти. Втім,
стверджуючи, що Бог є універсальним архети-
пом, спільним для всіх міфологічно-релігійних
систем, Юнг залишив загадку людини без ост-
аточного роз'яснення, по суті повернувшись
до релігійного бачення людського у перспекти-
ві божественного.

Реміфологізація (поняття Є. Мелетинсько-
го) в мистецтві й літературі ХХ ст., звернення
у новій ситуації мистецького розвитку до прит-
чі — це не лише реставрація архаїчних форм,
становлення яких було пов'язане з розвитком
міфологічних та релігійних уявлень і пережи-
вань, але й актуалізація втраченого, редукова-
ного, трансформованого внаслідок впливу тих
або інших факторів об'єктивного чи суб'єктив-
ного ґатунку змісту означених форм. Власне,
антична міфологія та християнське віровчення
як минула та актуальна релігійні системи смис-
лових координат після доби Ренесансу не кон-
фліктують, а взаємодоповнюються у різних
конфігураціях, функціонують у межах сучасної
європейської культури як основні інтерпрета-
ційні системи, забезпечуючи саму можливість
розуміння сенсу зображуваного, його співвід-
несення з найсуттєвішими буттєвими смисла-
ми. Саме до них веде міфотектонічна глибина
літературних творів, що ними репрезентують-
ся впливові художньо-літературні традиції
європейської літератури, такі, наприклад, як
релігійно-філософська драма (від «Проме-
тея закутого» Есхіла до «Гостин старої дами»
Ф. Дюрренматта), філософсько-інтелектуаль-
ний роман (від еліністичних взірців до «Док-
тора Фаустуса» Т. Манна).

Незмінне звернення авторів європейських
національних літератур до новозапобитних
та актуалізованих у них старозапобитних текстів
акцентувало проблему автора літературного
твору, породжуючи різні концепції літератур-
но-художньої творчості, погляди на природу
натхнення. Богонатхненність біблійних текстів,
хоч би як у різні часи не оцінювалось релігійне
бачення процесу їх створення, задає парадигму
розуміння творчої діяльності — щось має «дик-
тувати» автору його тексти, визначаючи зміс-
товні та формальні особливості, зумовлюючи
їх не випадковий характер. Якщо не Аполлон
і музи, як вважали стародавні греки, не Свя-
тий Дух, на що вже не претендувало секулярне
мистецтво нового й новітнього часу, то щось
інше: філософські концепції, щирі переживан-
ня, піднесені почуття, абсолютна ідея, соці-
ально-історичні обставини (раса, середовище,
момент), ідеологія, інтуїція, індивідуальне чи
колективне несвідоме, закономірності мовної
структури, діахронічна глибина тексту, енергія
процесу текстопородження тощо. У будь-яко-
му випадку сама настанова вбачати за створен-
ням художнього тексту літературного твору
щось більш значуще, ніж свідому майстерну
діяльність окремої особистості, успадкована
від сформованої у межах міфологічної та релі-
гійної інтерпретаційних систем концептуалі-
зації текстотворення, яке у контексті й анти-
чності, й середньовіччя спочатку мислилося як
таке, що має божественне походження, а потім
поступово відокремилось від релігійного кон-
тексту, хоча й не втратило зв'язку з ним.

**Висновки й перспективи подальшого до-
слідження.** Якщо до початку ХХ ст. у мистець-
кому дискурсі йшлося про можливість перемоги
людської особистості над різноманітними
соціально-історичними обставинами або про-
дуктивної індивідуальної загибелі (самопо-
жертви), якою відкривалася можливість поря-
тунку, то у ХХ ст. мотив неминучої безглуздої
фізичної або духовної смерті особистості (у
літературі модернізму) поступово змінюється
мотивом Апокаліпсису — загибелі створеного
фікційного світу, за якою відчитується попере-
дження про загрозу світової катастрофи — еко-
логічної, економічної, військової, духовної. Так,
згорає бібліотека — осердя середньовічного мо-
настиря у романі У. Еко «Ім'я рози», натякаючи
на загрозу катастрофічного зникнення куль-
турного світу, до створення якого долучилися
представники кількох культурних епох, зали-
шаючи по собі замість потужних культурних
традицій згарище з клаптиками рукописів, що
вже не піддаються прочитанню. Зникає з лиця
землі внаслідок потужного урагану селище Ма-

кондо в романі Габріеля Гарсія Маркеса «Сто років самотності», примушуючи читача усвідомити загибель роду Буендіа, що символізує все людство, як наслідок духовного регресу, капітуляції перед інстинктом, повернення «до хвоста». У романі І. Кальвіно «Якщо подорожній одної зимової ночі...» література іронічно постає як простір боротьби між «архангелами світла» та «архонтом п'їтьми», а автор художньо концептуалізується у надзвичайно широкому діапазоні (від легендарної постаті, яка ніколи не існувала в реальності, до комп'ютерної програми й інопланетного навіювання). Читач опиняється у персонажному епіцентрі створеного фікційного світу, ознаки руйнації якого примушують його тікати у простір реального існування, обираючи шлях ствердження життя — шлюб з читачкою.

Зауважимо, що у романі І. Кальвіно кінець історії стає реальністю в межах фікційного світу, тоді як історична реальність продовжує своє існування, відкриваючи нові перспективи й можливості. Такий фінал виглядає символічно, адже мистецтво доби постмодерну неначе вмовляє нас, що надії на порятунок немає — трагедія тотальної катастрофи неминуча, з нею залишається тільки змиритися. Таке «умовляння» дедалі більше характеризує масове мистецтво, зокрема, сучасний кінематограф, що вже не береться за серйозні морально-філософські й релігійні проблеми, як у другій половині ХХ ст., а тиражує напрацьовані стереотипи й кліше передовсім у прагматичних цілях: «Сьогодні на початку ХХІ ст. тема Апокаліпсису користується широкою, навіть дещо хворо-

бливою популярністю. Нею маніпулюють, шантажують, нарешті, заробляють непогані гроші» (Братерська-Дронь, 2012, с. 28).

Сьогоднішнє мистецтво діє протилежним чином стосовно провідних інтенцій завершальної біблійної книги, яка передбачає як альтернативу катастрофічного припинення історії її гармонізацію, якісне перетворення, засноване на духовних зусиллях кожної окремої людини і всіх, без виключення, людей разом. Сучасна мистецька «апокаліптика» у її численних варіантах альтернативи не лише, остаточно стверджуючи зневіру щодо людини й людства, свавільно припиняючи історію у просторі художнього моделювання. Мистецький апокаліпсис означає передусім припинення історії самого мистецтва через симулякризацію, примітивно-прагматичне бачення мистецьких функцій у загальнокультурному масштабі. Подібне (не)розуміння виводить митців за межі невпинної екзегетики, якою живиться духовний світ людини, у просторі мистецтва повсякчас окреслюючи й долаючи прірву між глибинно-психологічним (архетип) й усвідомлено-осмисленим (символ), загальнолюдським й особистісним. Якщо художня образність не стає внутрішньою формою буття-розуміння, вона втрачає своє онтологічне значення, перетворюючись на спосіб безвідповідальної візуалізації несуттєвого. У такій ситуації «Об'явлення Івана Богослова» набуває нової актуальності, відновлюючи загублене у лабіринтах доби постмодерну бачення/розуміння/буття, що, здійснюючись як мистецтво, виходить далеко за його межі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Біблія, або Книги Святого Письма Старого й Нового Заповіту: із мови давньоєврейської й грецької на українську дослівно наново перекладена / пер. І. Огієнко. К.: Східноєвропейська гуманітарна місія, 2019. 1409 с.
2. Білоус П.В. Українська середньовічна література: моногр. Житомир: Євенок О.О., 2015. 579 с.
3. Братерська-Дронь М. Тема апокаліпсису в кіномистецтві. *Вісник Маріупольського державного університету*. Серія: Філософія, культурологія, соціологія. 2012. Вип. 3. С. 25–31.
4. Бондарева О. Міф і драма у новітньому літературному контексті: поновлення структурного зв'язку через жанрове моделювання: моногр. К.: Четверта хвиля, 2006. 512 с.
5. Гундорова Т. Післячорнобильська бібліотека. Український літературний постмодерн. К.: Критика, 2005. 264 с.
6. Гуцол М.І. Рецепція традиційних образів і сюжетів в українській драматургії кінця ХХ — початку ХХІ ст.: дис. ... канд. філол. наук: 10.01.01. К.: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2015. 200 с.
7. Лановик З. *Negmenetica Sacra*. Т.: Редакційно-видавничий відділ ТНПУ, 2006. 587 с.
8. Фрай Нортроп. Великий код: Біблія і література / [пер. з англ. І. Старовойт]. Л.: Літопис, 2010. 362 с.
9. Харлан О. Моделі катастрофізму в українській та польській прозі міжвоєнного двадцятиліття: автореф. ... докт. філол. наук: 10.01.05 — порівняльне літературознавство. К., 2008. 42 с.
10. Ясперс К. Смысл и назначение истории / [пер. с нем. М.И. Левина; вступ. ст. П.П. Гайденко]. М.: Политиздат, 1991. 527 с. (Мыслители ХХ в.).

REFERENCES

1. Bibliia abo Knyhy Sviatoho Pysma Staroho i Novoho Zapovitu: iz movy davnoievreiskoi i hretskoi na ukrainsku doslivno nanovo perekladena. (2019). [The Bible or the Books of the Holy Scriptures of the Old and New Testaments: From the ancient Hebrew and Greek languages into Ukrainian verbatim translated anew]. Per. I. Ohienko, Kyiv: Skhidnoievropeiska humanitarna misiia, 1409 p. [in Ukrainian].
2. Bilous, P. V. (2015). Ukrainska serednovichna literatura: monohrafiia [Ukrainian Medieval Literature: monograph]. Zhytomyr, 579 p. [in Ukrainian].
3. Braterska-Dron, M. (2012). Tema apokalipsysu v kinomystetstvi [The Theme of the Apocalypse in Cinema]. *Visnyk Mariupolskoho derzhavnogo universytetu. Serii: Filosofiia, kulturolohiia, sotsiologiia*, Vol. 3, pp. 25–31 [in Ukrainian].
4. Bondarieva, O. (2006). Mif i drama u novitnomu literaturnomu konteksti: ponovlennia strukturnoho zviazku cherez zhanrove modeliuvannia: monohrafiia [Myth and Drama in the Modern Literary Context: Renewal of structural connection through genre modeling: monograph]. Kyiv: Chetverta khvyliia, 512 p. [in Ukrainian].
5. Hundorova, T. (2005). Pisliahornobylska biblioteka. Ukrainyskyi literaturnyi postmodern [Post-Chernobyl Library. Ukrainian Literary Postmodern]. Kyiv: Krytyka, 264 p. [in Ukrainian].
6. Hutsol, M. I. (2015). Retseptsiiia tradytsiinykh obraziv i siuzhetiv v ukrainskii dramaturhii kintsia 20 — pochatku 21 stolit [Reception of Traditional Images and Plots in Ukrainian Drama of the Late 20th and Early 21st Centuries]. *Dysertatsiia ... kand. filol. nauk: 10.01.01*, Kyiv, Kyiv Borys Grinchenko University, 200 p. [in Ukrainian].
7. Lanovyk, Z. (2006). Hermeneutica Sacra [Hermeneutica Sacra]. Ternopil: Redaktsiino-vydavnychi viddil TNPU, 587 p. [in Ukrainian].
8. Frye, Northrop (2010). Velykyi kod: Bibliia i literatura [The Great Code: The Bible and Literature]. Per. z anhl. I. Starovoi, Lviv: Litopys, 362 p. [in Ukrainian].
9. Kharlan, O. (2008). Modeli katastrofizmu v ukrainskii ta polskii prozi mizhvoiennoho dvadtsiatylittia [The Models of Catastrophism in Ukrainian and Polish Prose of the Interwar Twenty Years]. *Avto-ref. ... dokt. filol. nauk, 10.01.05 — porivnialne literaturoznavstvo*, Kyiv, 42 p. [in Ukrainian].
10. Jaspers, K. (1991) *Smysl i naznachenie istorii* [The Origin and Goal of History]. Per. s nem. M. I. Levina; vstup. st. P. P. Gaidenko, Moscow: Politizdat, 527 p. (Myslyteli 20 v.) [in Russian].

Natalia Astrakhan,

Zhytomyr Ivan Franko State University (Zhytomyr, Ukraine)

ORCID ID 0000-0003-0577-4366

e-mail: astrkhannatala@gmail.com

APOCALYPSE AS AN ALTERNATIVE TO ENDLESS SUFFERING: REVISING THE ORIGINS OF THE ARTISTIC CONCEPTUALISATION OF HISTORY AND ART

The article considers the final book of the Bible, The Book of Revelation, to be defining for the artistic vision of history, formed in the space of European culture. With reference to N. Frye's paradigm, the article analyses individual motifs of the Revelation, the interpretation of which is of particular importance in the context of the development of European literature, in particular, in terms of the vectors of the artistic conceptualisation of history. According to the picture created in the Revelation, symbolically consistent with the Old Testament and evangelical preaching, each individual person and humanity as a whole are faced with the choice between a catastrophic end of history and a qualitative transformation of time that may come as a result of people's spiritual efforts, opting for repentance and purification. The ability of the symbols in the Book of Revelation to convey the meanings relevant for interpreters in each new historical era accentuates the problem of understanding historical events and reflection on the course of culture genesis, primarily in the space of artistic discourse. The article characterises the mechanisms of understanding individual and general existence, involved in the process of literary and artistic creation, as derived from the religious worldview, art preserving the connection with the latter at the level of symbolization of the depicted. According to C. G. Jung's depth psychology, the archetypes of the collective unconscious are perceptible in the symbolic constructions of art, emphasising that the meaning-making processes are deeply rooted in religious experiences, their mythologising/

identification. In this context, the very phenomenon of literary and artistic creation, which seems to be superimposed on the religious and mythological vision and understanding of existence, acquires particular importance. The apocalyptic motif of the catastrophic end of existence of the fictional world that gained decisive importance in the literature of the postmodern era is interpreted as a derivative of simulacrization of postmodern art, its separation from the leading artistic traditions of the past, rooted in the syncretic elements of spiritual culture.

Key words: *worldview, apocalyptic motifs, symbol, interpretation, archetype, myth, spiritual culture.*

Стаття надійшла до редакції 11.08.2022.

Прийнято до друку 11.10.2022.

Кубг.edu.ua